

چکیده

جوان برای اینکه رشد کند و بتواند کارآمد برای جامعه باشد باید دارای تربیت اسلامی باشد. حاصل تربیت جوانان رشد کردن و قد کشیده و بالیدن آنان است. این مقاله برآن است به تربیت جوانان از منظر آیت الله خامنه ای بپردازد و به مؤلفه های اثر گذار در تربیت جوانان به صورت توصیفی-تحلیلی و روش کتابخانه ای اشاره داشته باشد. این مقاله مؤلفه های اثر گذار در تربیت جوانان از منظر آیت الله خامنه ای پرداخته است. از دیدگاه امام خامنه ای مؤلفه های اثر گذار در تربیت جوانان خانواده، مربی، کارهای فرهنگی و مطالعه کردن و تحصیل و تهذیب، ورزش است. اعتماد به جوانان و سپردن مسئولیت‌ها به آنان نیز از دیگر نکات برجسته‌ای است که آیت الله خامنه ای بر آن تأکید دارند، از این رو، لازم است که همواره در صحنه‌های مختلف اجتماعی و سیاسی حاضر باشند تا در تربیت آن‌ها رشد بسزایی صورت گیرد.

واژگان کلیدی: آیت الله خامنه ای، تربیت، جوانان.

مقدمه

تربیت جوانان از دیدگاه آیت الله خامنه ای یکی از مسائل مهم امروز می باشد، زیرا بخش مهمی از گستره اقتصادی و اجتماعی از سوی جوانان مدیریت می شود. و این مدیریت منوط به تربیت دینی و اسلامی جوانان است. اهمیت و ضرورت مقاله در این است که آیت الله خامنه ای در گام دوم انقلاب اشاره دارند که چگونه می توانیم ایمان و عمل جوانان را درست کنیم و آن‌ها را دعوت به دین کنیم و این مقاله برآن است که به پاسخ این مساله بپردازد که از دیدگاه آیت الله خامنه ای مؤلفه های اثر گذار در تربیت جوانان کدامند؟ و آنچه که در این مقاله پرداخته می شود، که اولین مؤلفه این است که خود جوانان باید بخواهند که به دین و عقاید خود پایبند شوند و از تنبلی بپرهیزند و همچنین جوانان به بیانات آیت الله خامنه ای تکیه

1. طلبه سطح دو، مدرسه علمیه عصمتیه (سمنان).

کنند و نیز از ایمان خود غافل نشوند. تا بتوانند نقش مهمی را در جامعه ایفا نمایند. در این زمینه مقالاتی از جمله مقاله تربیت جوان، که توسط طاهره نور حسن فتیده، با بررسی رویکرد تربیت دینی نوجوانان و جوانان نوشته شده است اما مقاله حاضر از دیدگاه آیت الله خامنه ای به موضوع تربیت جوانان به صورت کلی توجه کرده است و مقاله تربیت جوانان از دیدگاه معصومین (علیه السلام) توسط علی همت بناری، نوشته شده ولی در این مقاله فقط به بررسی مولفه های اثر گذار در تربیت جوانان از منظر آیت الله خامنه ای پرداخته است.

1. مفهوم و چیستی تربیت

«تربیت»، مفهوم بی‌پایان و بی‌کرانه‌ای است که تمامی شئون و ساحت‌های حیات انسانی را در بر می‌گیرد؛ تربیت نه در حصار زمان محدود می‌شود و نه در قلمرو مکان می‌گنجد. فراتر از محیط، وسیع‌تر از عالم و ژرف‌تر از رفتار بیرونی و نهان و سرشت آدمی است. تربیت ریشه در هزاران نسل پیشین انسانی دارد و سایه تأثیر آن بر تمام نسل‌های پسینی نیز ادامه خواهد داشت. فرآیند تربیت، در اقتصاد، مدیریت، سیاست، جنگ، صلح، هنر، ادبیات، تکنولوژی، دانش‌های انسانی، روابط اجتماعی، رشد و تعالی درونی‌ترین ویژگی‌ها، خصلت‌های روحی و روانی انسان‌ها رخ می‌نماید و برآیندهای مستقیم دارد.

این فراروندگی و بی‌کرانگی تربیت، پیچیدگی در فهم حقیقت و چیستی آن را در پی آورده است، چندان که بسیاری از کارشناسان و دانشمندان تعلیم و تربیت از جمع‌بندی مفهوم تربیت، سویه‌های تربیت، عوامل تربیت، آثار تربیت و تجلیات تربیت عاجز آمده و به تعریف‌های سطحی و تسامح‌بار بسنده کرده‌اند.

تربیت در لغت، از گفته‌های زبان‌شناسان و فرهنگ‌واژه‌ها چنین برمی‌آید که «تربیت» مصدر باب «تفعیل» و دارای سه ریشه است:

1- ربأ، یربؤ (= فعل مهموز) 2- ربی، یربی (= فعل ناقص) 3- رب، یرب (= فعل مضاعف)¹.

تربیت چون از «ربأ، یربؤ» باشد، رشد کردن و برآمدن و قد کشیدن و بالیدن را می‌رساند. ابن منظور در لسان العرب می‌گوید: «رَبَا الشَّيْءُ يَرْبُو رُبُوًّا وَرَبَاءً: زَادَ وَنَمَا»²؛ یعنی چیزی رشد کرد و افزوده شد.

ابن عربی با در نظرداشت همین ریشه تربیت گفته است: «فَمَنْ يَكُ سَائِلًا عَنِّي فَأِنِّي بِمَكَّةَ مَنْزِلِي وَبَهَا رَبِّيُّ»³

«اگر کسی از من بپرسد (کیستی؟) خواهم گفت: اقامتگاه من مکه است و در همان جا قد کشیده و بالیده‌ام»⁴ اگر تربیت برگرفته از «ربی، یربی» باشد، معنایش افزودن، پروراندن، برکشیدن، برآوردن، رویانیدن و تغذیه کودک است.

تربیت از ریشه «رب، یرب» در معانی زیر آمده است: پروردن، سرپرستی و رهبری کردن، رساندن به فرجام، نیکو کردن، به تعالی و کمال رساندن، ارزنده ساختن، از افراط و تفریط درآوردن، به اعتدال بردن، استوار و متین کردن. گویا با لحاظ همین ریشه و معنای تربیت بوده که در اقرب الموارد آورده است:

1. خطیب، اصول التربیه اسلامیة، ص 23.

2. ابن منظور، لسان العرب، ص 305.

3. فیصل، ابن عربی عارف ام ملحد، ص

4. عاملی، صفوه الصحیح فی سیره النبی اعظم، ص 490.

واژه تربیت از ریشه ربو و از باب تفعیل است چرا که کلمه ناقص هنگامی که به باب تفعیل برده می شود مصدر آن ها بر وزن تفعله می شود مانند تربیه، تزکیه، تحلیه و...¹

1-2. مفهوم واژه جوانان

مفهوم «جوانان» به طور کلی به گروه سنی خاصی اشاره دارد که در میانه دوران نوجوانی و بزرگسالی قرار دارند. این دوره معمولاً از ۱۵ تا ۲۹ سالگی را شامل می شود، هرچند برخی منابع ممکن است این دامنه سنی را گسترده تر یا محدودتر در نظر بگیرند. از منظر اجتماعی، جوانان به عنوان نسلی معرفی می شوند که در حال شکل گیری هویت فردی و اجتماعی خود هستند و در همین دوران، ویژگی های فکری، احساسی و رفتاری آن ها تکامل می یابد. در این دوران، جوانان نقش فعال تری در تحولات اجتماعی و فرهنگی ایفا می کنند و اغلب به عنوان نیروی محرکه برای تغییرات در جامعه شناخته می شوند. برای واژه یابی دقیق تر، این مفهوم معمولاً در فرهنگ نامه ها و دایرة المعارف ها مورد بررسی قرار می گیرد. یکی از منابع معتبر برای چنین واژه یابی هایی، فرهنگ معاصر فارسی دهخدا است که در آن واژه ها و مفاهیم مختلف با دقت توضیح داده می شوند. برای مثال، در فرهنگ لغت دهخدا، واژه «جوان» به طور کلی به معنای فردی است که از سنین نوجوانی عبور کرده و به سنین جوانی وارد شده است، ولی هنوز به مرحله پیری نرسیده است. این واژه معمولاً به افراد بین ۱۵ تا ۳۵ سال اطلاق می شود.

2. عوامل ایجاد کننده در تربیت جوانان از منظر رهبری

یکی از اهداف مهم دین و بعثت انبیاء علیهم السلام تربیت و تزکیه انسان است. دین اسلام نیز در احکام عبادی، اجتماعی، اقتصادی و سیاسی خود، تربیت انسان ها را وجه همت خویش قرار داده است. تربیت انسان در جامعه صورت می گیرد؛ زیرا انسان مدنی بالطبع است، او در جامعه با نهادهای خانواده، سیاست، اقتصاد، دین و تعلیم و تربیت سر و کار دارد و هر یک از آن ها هنجارها و ارزش های ویژه ای را از فرد انتظار دارند و اینجاست که فرد باید بر اساس فکر و منطق و مقتضیات کنش متقابل تصمیم بگیرد. از این رو، تصور این که تربیت فراگردی، فردی است فکری خام و بی اساس است. رهبر انقلاب می فرماید: عدالت اجتماعی، در صورتی در جامعه تامین می شود که افراد در جامعه تربیت شده باشند؛ ظلم نکنند و زیر بار ظلم نروند.² و این در صورتی است که جوانان که نقش اساسی در ایجاد عدالت اجتماعی دارند به صورت اسلامی تربیت شوند و عوامل اثر گذار تربیتی آنها را با هدف تربیت اسلامی

1. طباطبایی، صرف ساده، ص ۱۷۱.

2. بیانات مقام معظم رهبری، 1372/4/23.

رشد و پرورش دهند و می‌توان گفت از مولفه‌های اثر گذار در تربیت جوانان از دیدگاه امام خامنه‌ای والدین، مربی (معلم)، کارهای فرهنگی، نقش ورزش، مطالعه کردن و فضای مجازی هستند.

1-2 . خانواده

کانون خانواده مهم ترین جایگاه تربیت و آموزش جوانان است و بیش ترین زیر ساختهای شخصیت جوانان از خانواده شکل می‌گیرد. یکدلی و سازش خانواده مایه آرامش و ارتباط بین اعضای آن در خانه و زمینه ساز سازندگی و تربیت بهتر افراد جامعه است. اگر این همدلی و آرامش بین اعضای خانواده به نفرت تبدیل شود همه اعضای این خانواده بویژه جوانان آسیب می‌بینند و شخصیت آنان لرزان و ناکارآمد خواهد شد. همچنین

«خانواده، هسته نخستین جامعه و از عوامل اصلی انتقال فرهنگ، اندیشه، اخلاق و سنت‌ها و عواطف به نسلی پس از نسل دیگر است. در میان اعضای خانواده بیشترین سهم تأثیرگذاری بر فرزند از آن مادران است؛ به ویژه در خانواده‌هایی که شیوه‌ای زیست‌طبیعی، و مطابق با الگوها و سنت اسلامی دارند؛ که براساس آن شیر مادر بهترین غذای کودک و آغوش مادر بهترین جایگاه برای تربیت و پرورش کودکان شناخته می‌شود. بر پای‌بست همین نگرش، بارزترین و والاترین نقشی که در کلام و حیانی قرآن، برای زنان ترسیم و مورد ستایش قرار گرفته شده نقش مادری و عهده‌داری تربیت فرزندان از سوی آنان است. زنان به حکم طبیعت و دستگاه آفرینش در سه نقش طبیعی ابراز وجود می‌کنند: نقش دختری، نقش همسری و نقش مادری. از میان این هر سه نقش آن چه جایگاه و منزلت ویژه و شایسته تعظیم و تکریم به زن می‌دهد، منزلت و جایگاه مادری است.¹ آیت الله خامنه‌ای می‌فرماید: بهترین روش تربیت فرزند انسان، این است که در آغوش مادر و با استفاده از مهر و محبت او پرورش پیدا کند.²

و از طرفی امام خامنه‌ای نقش ویژه ای را در تربیت فرزندان برای خانواده قائل هستند که می‌تواند در حفظ ایمان و رغبت به معنویت بی‌بدیل باشد.

«بسیاری اوقات خانواده‌ها در راه وصول فرزندان به ایمان، شوق و رغبت نشان می‌دهند و با هرزحمتی آن را بدست می‌آورند و قلب آنان به نور ایمان منور می‌گردد، حال اگر خواسته باشند از آثار و ثمرات فراوان آن بهره مند باشند، باید در آن‌ها حالت مراقبت ایجاد کنند و نگذارند آنچه که ایمان را فاسد می‌کند به سراغ آنها بیاید و در واقع مواظب عوامل مخرب و آفت‌های ایمان باشند، بنابراین هر چند که به دست

1 . مرادخانی و دیگران، بررسی رابطه هویت اجتماعی و سبک فرزندپروری مادران شهر ایلام، شماره سوم، ص 1.

2 . بیانات مقام معظم رهبری، 1375/12/20.

امروز مهم ترین ابزار جنگ بین قدرت ها در دنیا رسانه است و امروز حتی قدرت های بزرگ هم با رسانه ها دارند کار می کنند. امروز تأثیر رسانه ها و تلویزیون ها و هنرها و این شبکه های عظیم اطلاع رسانی اینترنتی از سلاح و از موشک و از بمب اتم بیشتر است. امروز دنیا، یک چنین دنیایی است. روزه روز هم دارند این میدان را گسترش می دهند.¹

«امروز تهاجم فرهنگی با استفاده از ابزارها و فناوری های جدید ارتباطی، خیلی جدی است؛ صدها وسیله و راهرو اطلاعات به سمت فکر جوان و نوجوان ما وجود دارد؛ از انواع شیوه های تلویزیونی و رادیویی و رایانه ای و امثال این ها دارند استفاده می کنند و همین طور به صورت انبوه، افکار و شبهه های گوناگون را در آن ها می ریزند، باید در مقابل این ها ایستاد. امروز نمی شود به همان روش های قدیمی خودمان اکتفا کنیم؛ البته که جوان نمی آید. جوان را باید بشناسید، فکر او را باید بشناسید، آن چه را که به او هجوم آورده، باید بشناسید. تا میکروب و بیماری را نشناسید که علاج نمی توان کرد.»² همچنین در رابطه با فضای مجازی اینگونه آمده است که: «فضای مجازی- اینترنت، نسل جدیدی از فضای روابط اجتماعی است. تأثیرات و پیامدهای مثبت و منفی فضای مجازی به عنوان یک پدیده نوین در اجتماعات انسانی همواره در حال گسترش است. فضای مجازی موقعیتی است که نگهداری و نقل و انتقال اطلاعات بسیار ارزان و ساده انجام می شود؛ از این جهت برای فضای تربیتی و اخلاقی جامعه، هم تهدید محسوب می شود و هم به نوعی فرصت به شمار می رود. در این فضای چالشی باید برای تبدیل تهدید به فرصت یا برای کاهش تهدیدها در مقابل فرصت ها، فعالانه، وارد عرصه تولید و انتقال اطلاعات شد. در عصر حاضر که فضای مجازی جهان را به دهکده ای کوچک مبدل کرده است و مردم جهان را از قسمت های مختلف با فرهنگ ها و باورهای متفاوت، به همدیگر مرتبط می کند»³

هر معلم و فعال فرهنگی در حوزه جوان و نوجوان، باید تا از فضای مدارس و دانش آموزان نسل انقلاب آگاهی یابد. از طرفی خاطرات دوران دانش آموزی و جوانی فعالان فرهنگی و سیاسی و علمی کشور هم برای مخاطبان بسیار جذاب و الهام بخش خواهد بود. لذا باید برای هویت دهی به نسل جدید، الگوهای موفق بومی گذشته و معاصر را به آنها انتقال داد. البته صرف معرفی الگوهای موفق بومی گذشته کاری از پیش

1 . بیانات مقام معظم رهبری، 28/ 1383/2.

2 . بیانات مقام معظم رهبری، 17/ 1385/8.

3 . شکوهی و اصغرزاده، تأثیر فضای مجازی بر تربیت دینی کودکان، ص 2.

نمی‌برد، بلکه مخاطب ما باید با آن الگوها، همذات‌پنداری کند و اگر آن الگوها مربوط به دوره معاصر باشند، بهتر می‌تواند با او مانوس شود. حتی از بسیاری از کارها و فعالیت آنها هم می‌تواند الگو بگیرد.¹

بنابراین می‌توان این گونه بیان نمود که برای فضای مجازی باید برنامه ریزی هایی شود، تا تربیت و تعلیم جوانان اثر گذاری منفی نداشته باشد و همچنین از روش های قدیمی برای مقابله به آن استفاده نشود، همچنان که آیت الله خامنه ای فرمودند: جوان را باید ابتدا بشناسیم و آنچه را که مورد هجوم تربیتی او شده است را بشناسیم و سپس علاج نمود زیرا بدون شناخت تهاجم فضای نامناسب نمی‌توان بر تربیت جوانان کار نمود. فضای مجازی به‌عنوان یک ابزار قوی و فراگیر، می‌تواند در صورت استفاده صحیح، زمینه‌ساز پیشرفت کشور و تربیت نسلی آگاه و توانمند باشد. اما در عین حال، چالش‌ها و تهدیدات مختلفی نیز از طریق این فضا برای جوانان و جامعه به وجود می‌آید. بنابراین، نقش مربیان، خانواده‌ها و مسئولین در هدایت و نظارت بر استفاده صحیح از این فضا اهمیت فراوانی دارد. با برنامه‌ریزی صحیح، آموزش‌های لازم و نظارت مستمر، می‌توان جوانان را برای بهره‌برداری بهینه از فضای مجازی آماده کرد و از تهدیدات آن جلوگیری کرد.

نتیجه گیری

بنابر فرمایشات آیت الله خامنه ای: تربیت نسل جوان به‌عنوان مهم‌ترین سرمایه انسانی کشور، نیازمند توجه ویژه به مولفه‌های مختلفی است که هر یک نقش بسزایی در شکل‌گیری آینده‌ای روشن برای جامعه دارند. جوانان به‌عنوان نیروی پیشران انقلاب و پیشرفت کشور، باید در محیطی سالم، آگاهانه و با هدایت مربیان دلسوز و آگاه تربیت شوند. مولفه‌های اثرگذار در تربیت جوانان از دیدگاه آیت الله خامنه ای شامل فضای علمی، اخلاقی، اجتماعی و فرهنگی هستند که هر یک می‌توانند جوانان را در مسیر تعالی فردی و اجتماعی هدایت کنند. از جمله مهم‌ترین مولفه‌ها، نقش مربیان است که باید با توجه به تربیت علمی و دینی جوانان، آنان را برای مقابله با چالش‌های فردی و اجتماعی آماده کنند. مربیانی که با ارائه الگوهای مناسب، همزمان با ایجاد بستری برای رشد علمی و تخصصی، باید جوانان را در راه تقویت ایمان، اخلاق و روحیه جهادی هدایت کنند. فضای مجازی نیز یکی از مولفه‌های اثرگذار است که در دنیای مدرن امروزی با چالش‌ها و فرصت‌های فراوانی روبه‌رو است. فضای مجازی اگر به‌درستی مدیریت شود، می‌تواند به ابزاری قدرتمند برای گسترش دانش، آگاهی و ارتباطات تبدیل شود، اما در عین حال تهدیداتی جدی نیز برای جوانان به‌ویژه از منظر فرهنگی و هویتی دارد. لذا، ضرورت هدایت صحیح و استفاده منطقی از این فضا از سوی مسئولین، مربیان و خانواده‌ها بیش از پیش احساس می‌شود. اعتماد به جوانان و سپردن مسئولیت‌ها به آنان نیز از دیگر نکات برجسته‌ای است که آیت الله خامنه ای بر آن تأکید دارند. جوانان باید در عرصه‌های

¹ . خبرگزاری فارس نیوز، کار فرهنگی در مدارس موقعیت های فرار و چالش ها، 1391 / 12 / 22.

مختلف علمی، فرهنگی و سیاسی فعالانه وارد شوند و مسئولیت‌های کلیدی به آنان واگذار گردد تا نه تنها حس اعتماد به نفس آنان تقویت شود، بلکه کشور نیز از پتانسیل‌های عظیم آنان بهره‌برداری کند. در نهایت، رهبر انقلاب اسلامی بر این نکته تأکید دارند که جوانان باید به سلاح علم، ایمان، اخلاق و اراده تجهیز شوند تا بتوانند در دنیای پیچیده و پرچالش امروزی، به عنوان پیشگامان پیشرفت و استقلال کشور عمل کنند. از این‌رو، تربیت جوانان باید به‌طور هم‌زمان علمی، اخلاقی و فرهنگی باشد تا آنان بتوانند کشور را در مسیر عزت و استقلال به جلو ببرند. در مجموع، مولفه‌های تربیتی از نگاه آیت الله خامنه‌ای نه تنها به رشد فردی جوانان توجه دارند، بلکه به ارتقای جامعه به‌عنوان یک کل پرداخته و موجب شکوفایی ظرفیت‌های بالقوه نسل جوان در راستای تقویت بنیه کشور می‌شوند.

1. ابن منظور، محمد بن مکرم، لسان العرب، بیروت، دار الفكر للطباعة و النشر و التوزيع، چاپ سوم، 1414 هـ ق.
2. بیانات مقام معظم رهبری، بازدید از سازمان صدا و سیما، 1383/2/28.
3. بیانات مقام معظم رهبری، به مناسبت آغاز هفته کتاب 1372/10/4.
4. بیانات مقام معظم رهبری، در دیدار با رئیس و مدیران سازمان صدا و سیما، 44 آذرماه 92.
5. بیانات مقام معظم رهبری، در اجتماع زنان خوزستان، 1375/12/20.
6. بیانات مقام معظم رهبری، در دیدار اقشار مختلف مردم، 1372/4/23.
7. بیانات مقام معظم رهبری، در دیدار کارگزاران نظام، 1383/8/6.
8. بیانات مقام معظم رهبری، در دیدار گفت و شنود صمیمانه رهبر انقلاب با جمعی از جوانان و نوجوانان، 1376/11/14.
9. بیانات مقام معظم رهبری، در دیدار مسئولان کتابخانه ها و کتابداران، 1390/04/29.
10. بیانات مقام معظم رهبری، در دیدار معلمان، 1401/2/21.
11. بیانات مقام معظم رهبری، در دیدار معلمان استان فارس، 1387/2/12.
12. بیانات مقام معظم رهبری، درس خارج فقه، 1395/6/16.
13. بیانات مقام معظم رهبری، در دیدار با اعضای شورای عالی فضای مجازی، 1394/6/16.
14. بیانات مقام معظم رهبری، در دیدار با اعضای مجلس خبرگان رهبری، 1390/6/1.
15. بیانات مقام معظم رهبری، در دیدار با روحانیون استان سمنان، 1385/8/17.
16. بیانات مقام معظم رهبری، در دیدار با روحانیون شیعه و اهل سنت کرمانشاه، 1390/7/20.
17. بیانات مقام معظم رهبری، در دیدار با مردم گرمسار، 1385/8/21.
18. بیانات مقام معظم رهبری، در دیدار با هزاران تن از دانشجویان، هنرمندان و نخبگان المپیادها، 1377/2/7.
19. بیانات مقام معظم رهبری، در دیدار اعضای انجمن های اسلامی دانش آموزان، 1396/2/9.
20. بیانات مقام معظم رهبری، در دیدار جمعی از دانشجویان، 1398/2/1.
21. خامنه ای، سید علی، حدیث ولایت، تهران: انتشارات انقلاب اسلامی، 1399 هـ ش.
22. خطیب، شحات، اصول التربیه اسلامیة، عربستان: دارالخریجی، 1415 هـ ق.
23. حسینی نژاد، سیدمجتبی، نقش مادر در تربیت دینی فرزندان، قم: اثرقم، 1399 هـ ش.
24. حقجو، محمد حسین، ارشاد و هدایت نسل جوان، قم: فاطمه الزهرا (س)، 1379 هـ ش.
25. شکوهی، پریرسا، اصغرزاده، پریرسا، تأثیر فضای مجازی بر تربیت دینی کودکان، علوم اسلامی: نشریه علمی (علوم اسلامی)، شماره 16، 1399 هـ ش.
26. عاملی، جعفر مرتضی، مترجم: رفیعی قوچانی، علی، صفوه الصحیح فیسیره النبی اعظم، تهران: نگین، بی تا.
27. فیصل، علاء، ابن عربی عارف ام ملحد، لبنان: دارالعلوم، 1389 هـ ش.

28. مرادخانی، مهدی و دیگران، بررسی رابطه هویت اجتماعی و سبک فرزندپروری مادران شهر ایلام، ایلام: دانشگاه جامع کاربردی، شماره سوم، 1395 ه.ش.
29. مجلسی، محمد باقر، بحار الانوار، بیروت: دار الاحیاء، 1403 ه.ق.
30. محسنی، محمد آصف، وظایف اعضای بدن (وظائف روح و و وظائف متقابل)، اسلام آباد: بی تا، 1374 .

سایت

- 1- خبرگزاری فارس نیوز، کار فرهنگی در مدارس موقعیت های فرار و چالش ها، 12/22/1391.